

Г.А.Момбиева^{1*} , Ж.А.Толебаева² , Б.Б.Исатаева²

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК – БОЛАШАҚ ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫНЫҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақала психология білім бағдарламасы бойынша оқитын студенттердің кәсіби дамуының элементі ретінде коммуникативтік құзыреттілік мәселелерді қарастыруда. Кәсіби психолог болу үшін адамда вербалды және вербалды емес коммуникация құралдарын меңге руде жүзеге асырылатын коммуникативті құзыреттілік, қарым-қатынасты бастау және оны жалғастыру қабілеті сияқты бірқатар маңызды психологиялық дағдыларды меңгеру керек. Мақаланың мақсаты болашақ психолог кадрлардың кәсіби дамуының құрамдас бөлігі ретінде коммуникативті құзыреттілік ерекшеліктеріне эмпирикалық зерттеу. Психодиагностикалық әдістер кешені таңдалып, олардың коммуникативті құзыреттіліктің негізгі параметрлерін, кәсіби бағдар ерекшеліктерін және болашақ кәсіби қызметтің мотивациясын анықтауда көмектесті. Алынған нәтижелерге сандық және сапалық талдау жасалды. Зерттеу жұмысы Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінде оқитын 72 бакалавр дәрежесіндегі «Психология» білім беру бағдарламаларының студенттерін қамтыды. Зерттеу екі кезеңнен тұрды. Бірінші кезеңде коммуникативті құзыреттілік бағалау енгізілді, оның негізінде субъектілердің таңдауы коммуникативтік құзыреттіліктердің даму деңгейіне қарай 3 кіші топқа бөлінді. Екінші кезеңде коммуникативті құзыреттілік дамуының әртүрлі деңгейлері бар студенттердің кәсіби мотивациясы мен өзіндік кәсіби дамуына қатынасының ерекшеліктері талданды. Зерттеу нәтижелері студенттердің жоғары деңгейде екенін көрсетеді коммуникативтік құзыреттілік деңгейі орта және төмен деңгейдегі студенттермен салыстырғанда кәсіби мотивация құрылымында ішкі мотивация басым болады, бұл мұндай студенттер үшін олардың болашақ мамандығының өзі өте маңызды екенін көрсетеді. Сонымен қатар, бұл студенттердің болашақ кәсіби қызметі туралы нақты түсініктері бар, кәсіби бағдарланған, бұл олардың табысты кәсіби дамуына ықпал етеді

Түйін сөздер: коммуникативтік құзыреттілік, коммуникативті қабілеттері, кәсіби дағды, кәсіби құзыреттілік, эмпатия.

Г.А.Момбиева^{1*}, Ж.А.Толебаева², Б.Б.Исатаева²

¹Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

²Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Актөбе, Казахстан

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы формирования коммуникативной компетентности как важного компонента профессионального развития студентов, обучающихся по направлению «Психология». За период обучения студент не только осваивает свою профессию, вместе с тем он определяется со своим мировоззрением, овладевая все новыми эффективными формами взаимодействия и модели поведения. Профессиональный психолог, по мнению авторов, должен обладать рядом важных психологических навыков, в частности, таких как коммуникативная компетентность, осуществляемая с помощью вербальных и невербальных средств общения, а также умением то или иное общение инициировать и поддерживать. С целью диагностики

наличия компонентов коммуникативной компетентности студентов образовательной программы «Психология» с помощью методик был проведен эксперимент, в процессе которого были констатированы основные параметры коммуникации, особенности профессиональной направленности и мотивации будущей профессиональной деятельности. В исследовании приняли участие 72 студента уровня бакалавриата по образовательной программе «Психология», обучающиеся в Актобинском региональном университете имени К.Жубанова. Исследование состояло из двух этапов. На первом этапе был диагностирован уровень фактической коммуникативной компетентности, на втором этапе анализировались особенности профессиональной мотивации и установки на само профессиональное развитие студентов с разным уровнем сформированности коммуникативной компетентности. Полученные результаты исследования были подвергнуты количественному и качественному анализу. Таким образом, было выявлено, что у студентов с высоким уровнем коммуникативной компетентности в структуре профессиональной мотивации наблюдается более высокий уровень внутренней мотивации по сравнению со студентами со средним и низким уровнем, что может свидетельствовать об уровне значимости будущей профессиональной деятельности. Студенты с высоким уровнем внутренней мотивации имеют достаточно четкие представления о своей будущей профессиональной деятельности и, в целом, профессионально ориентированы, что в будущем этот факт сможет поспособствовать их успешному профессиональному развитию.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативные способности, профессиональные навыки, профессиональная компетентность, эмпатия.

G.Mombiyeva^{1}, Zh. Tolebayeva², B. Issatayeva²*

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty, Kazakhstan

²Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

Abstract

The article analyses communicative competence as an essential component of the professional development of students specializing in psychology. Acquiring professional status in this field demonstrates the development of a number of psychological competencies, among which communicative competence occupies a central place. This competence embraces mastery of both verbal and non-verbal communication methods, as well as the ability to effectively set in motion and maintain interpersonal interactions. One of the main goals of the study is to conduct an evidence-based study of the characteristics of communicative competence as a fundamental element of the formation of professional self-concept psychologists. A number of psychodiagnostic techniques were used to assess key indicators of communicative competence, professional orientation and motivation for future professional activity. A combination of quantitative and qualitative methods was used to analyze the data. The study sample included 72 undergraduate students enrolled in the Psychology program Aktobe Regional University named after K. Zhubanov. The study was conducted in two stages. At the first stage, the participants' communicative competence was assessed, which made it possible to divide the sample into three subgroups depending on the level of development of communicative competence. At the second stage, the main focus was on studying the characteristics of professional motivation and attitudes towards independent professional growth among students with different levels of communicative competence. The data earned indicate that individuals who show a high level of communicative capability demonstrate stronger intrinsic motivation within the framework of professional motivation compared to their peers with an average or low level of competence. This points to the fact that such students attach great importance to their future profession as a personal value. Furthermore, they confirm a clear understanding of their future professional roles and

demonstrate a clear professional orientation, which contributes to their overall professional development.

Keywords: communicative competence, communicative abilities, professional skills, professional competence, empathy.

КІРІСПЕ Заманауи қоғамның әртүрлі салаларындағы қарқынды дамуы, кез келген қызмет саласындағы мамандарға қойылатын кәсіби дайындық талаптарының сапалы өзгеруін анықтайды. Осылайша, қазіргі уақытта жұмыс берушілердің көпшілігі мамандардан кәсіби біліктілігінің жоғары болуын, өз ісін жетік меңгергенін, мамандығына деген сүйіспеншілігі мен құрметінің болуын, ең бастысы коммуникативті құзыретті, эмоционалды тұрақты болуын талап етуде. Осындай сапаларды толық қажет ететін мамандықтардың бірі – психологтардың кәсіби қызметі болып табылады, бұл өз кезегінде тұлғаның жан-жақты дамуын талап етеді (Зеер Э. Ф., 2000).

Осы орайда, болашақ психологтардың жоғары оқу орындарында білім алу барысындағы кәсіби даму міндеттеріне қатысты мәселелер ерекше өзекті болып табылады, өйткені бұл кезеңде студент өз мамандығын меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар өз өмірін айқындап, дүниетанымы, өзара әрекеттестіктің тиімді формалары мен мінез-құлық үлгілерін меңгереді (Пуз және Шевченко, 2018).

Кәсіби психологиялық іс-әрекеттің әртүрлі формаларын табысты жүзеге асыру үшін жоғары оқу орнының студенті әртүрлі жеке қасиеттер мен қабілеттерді дамытуға көмектесетін бірқатар талаптарға сай болуы керек. Соның ішінде вербалды және вербалды емес коммуникация құралдарын меңгеруді, вербалды контактіге түсу қабілетін қамтитын коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру ерекше маңызды. Қарым-қатынас - бұл адамдар арасындағы ауызша байланыстарды орнату мен дамытудың, бірлескен іс-әрекет қажеттілігінен туындайтын, сонымен қатар түрлі ақпарат алмасу процесін қамтитын, өзін және басқаларды түсіну мен қабылдай алуды қалыптастыратын күрделі, көпқырлы үдеріс болып табылады (Соловева Аникеева, 2012).

Коммуникативтік құзіреттілік – тұлғаны жан-жақты тану, өзіне және өзгелерге құрметпен қарау және ортаға бейімелу мен әлеуметтенудің табысты жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін маңызды сапалық сипаттамалардың бірі ретінде қарастырылады.

Ғылыми әдебиеттерде коммуникативті құзіреттілік коммуникативті жағдаяттың ерекшеліктеріне байланысты тиімді әрекеттесу қабілеті ретінде көрсетілген.

Ж.Пиаже коммуникативтік құзыреттілік көрінісін қарастырғанда, оның танымдық процестермен, қабылдау және ойлаумен байланысын қарастыра келе, тиімді қарым-қатынасқа нақты кедергі болып табылатын коммуникативті жағдай деп атап көрсетті (Пиаже Ж. 1994).

Ю.Б.Алешина, Р.С.Абрамова, Р.Кочиунас сияқты зерттеушілердің пікірінше коммуникативті құзыреттілік «психолог тұлғасының кәсіби өзегі» деген, өйткені адамдармен қарым-қатынас кәсіби қызмет саласының мәні болып табылады. Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру психологтарға әртүрлі коммуникативті міндеттерді шешу үшін әртүрлі ауызша байланыстарды сәтті бастауға мүмкіндік беретінін атап өткен жөн (Низовец О.А., 2007).

Психолог мамандардың коммуникативтік-құзыреттілігінің негізгі белгілерін (Агафонова И. Д., 2009) төмендегіше анықтауға болады:

- Іскерлік, тұлғааралық, практикалық және т.б. қарым-қатынастың түрлі ережелері мен нормаларын білу;
- Қарым-қатынас кезінде ақпаратты еркін беруге және қабылдауға мүмкіндік беретін сөйлеуді дамытудың жоғары деңгейі; бейвербалды тілді түсіну;
- Әр тұлғаның өзіндік ерекшеліктеріне байланысты (гендерлік, жас ерекшелігі, мінез-құлқына, т.б.) қарым-қатынас орнату дағдысының болуы;
- Түрлі ситуацияларда өзін дұрыс ұстай білуі, қажетті коммуникациялық техникаларды пайдалана алуы;
- Қарым-қатынас серіктесіне сенімділік ұялата алуы, сәйкесінше құпиялықты сақтай білуі;

➤ Өңгімелесушіні немесе серіктесін мұқият тыңдай отырып, тиімді коммуникациялық стратегияларды таңдай алуы.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде болашақ кәсіби маман болып қалыптасудың маңызды құрамдас бөлігі – коммуникативтік құзыреттіліктер маңызды екені белгілі болды, өйткені психологтың одан әрі кәсіби және тұлғалық дамуы осыған байланысты. Сонымен, мақаланың мақсаты болашақ психологтардың кәсіби дамуының элементі ретінде коммуникативтік құзыреттілік ерекшеліктерін зерттеу болды.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР Зерттеу жұмысын жүргізу барысында психологиялық білім беру, маман даярлау мәселелерінің теориялық және әдіснамалық негіздері, оны қалыптастыруға бағытталған отандық, шетелдік ғалымдардың зерттеулеріне және тақырып аясындағы ғылыми еңбектерге талдау жасау. Атап айтқанда, жоғары мектепте психолог мамандарды даярлауда тұлғалық, кәсіби, коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселелерін қарастырған зерттеушілердің еңбектеріне теориялық талдаулар жасалды.

Біздің болашақ психологтардың кәсіби коммуникативті құзыреттілік дағдыларын зерттеу жұмысымыз екі кезеңді қамтыды:

1. Тұлғаның кәсіби іс-әрекетке психологиялық қалыптасуы ретінде коммуникативті құзыреттіліктің дамуын бақылау;
2. Коммуникативті құзыреттілік деңгейі әртүрлі болашақ психологтардың кәсіби мотивациясын және олардың өзіндік кәсіби даму процесіне қатынасын анықтау.

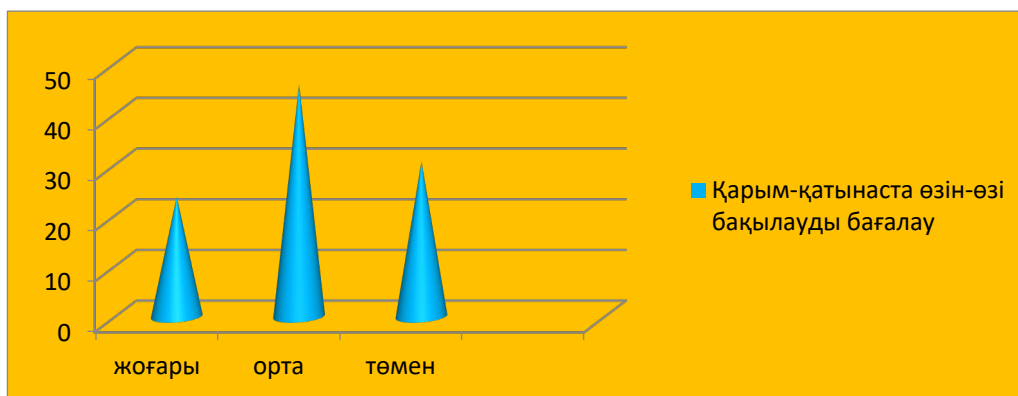
Зерттеудің алғашқы кезеңінде бағалау психодиагностикалық әдістер кешенін жүзеге асыру арқылы жүргізілді. Нәтижесінде келесі параметрлер анықталды: өзін-өзі бақылау қабілеті, тыңдай білу және өз ойын нақты жеткізе алуы, эмпатикалық қабілеттер, коммуникативті және ұйымдастырушылық дағдылар. Алынған мәліметтердің нәтижелері бойынша субъектілер анықталған коммуникативті құзыреттіліктің жоғары, орташа, төмен деңгейі бойынша 3 топқа бөлінді.

Екінші кезең коммуникативті құзыреттілік деңгейі әртүрлі болашақ психологтардың кәсіби мотивациясын және олардың өзіндік кәсіби даму процесіне қатынасын анықтады. Болашақ психологтардың коммуникативтік құзыреттілік дағдыларын және олардың кәсіби даму ерекшеліктерін анықтау үшін М.Снайдердің «Қарым-қатынаста өзін-өзі бақылауды бағалау», «Тыңдау қабілеті» және «Өз ойын жеткізе білу» тест әдістемелері, сонымен қатар «Эмпатикалық қабілеттер деңгейінің диагностикасы», «Коммуникативтік және ұйымдастырушылық қабілеттерді зерттеу», «Іскерлік қарым-қатынас саласындағы коммуникативті құзыреттілік диагностикасы»; А.Реанның модификацияланған «Кәсіби қызметтің мотивациясы»; А.М.Кокунның кәсіби бағыттылығы мен құзыреттілік ерекшеліктерін анықтауға арналған сауалнама жүргізілді. Алынған нәтижелерді статистикалық талдау үшін Карл Фишердің бұрыштық түрлендіру критерийі қолданылды (Голуб. Г. Б., 2006.).

Эмпирикалық зерттеу жұмысы Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің 6В03101- «Психология» білім беру бағдарламасының студенттерін қамтыды. Респонденттерге зерттеу мақсаты айтылып, олардың сынаққа қатысуға келімдері алынды.

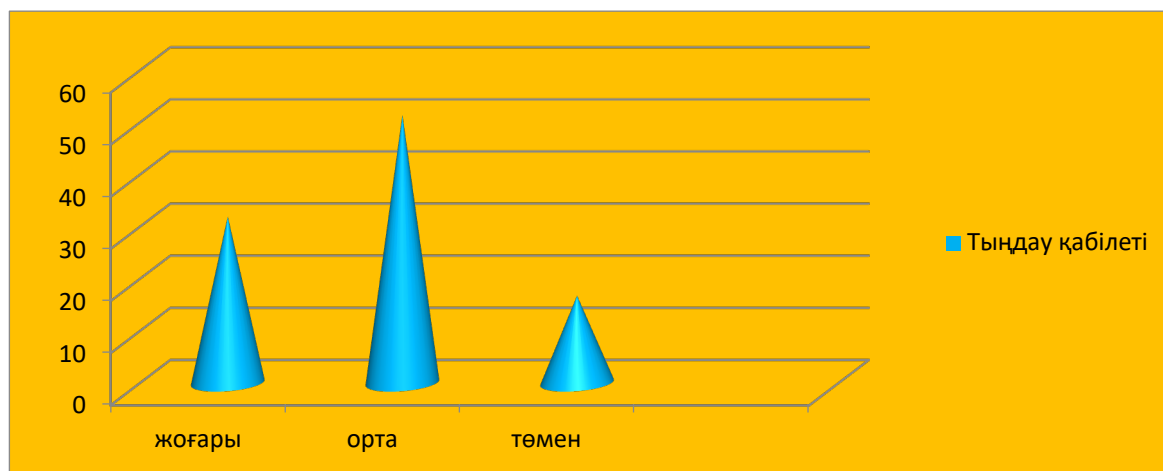
НӘТИЖЕЛЕР Зерттеу мақсатымызға сәйкес, жоғарыда айтып өткеніміздей, коммуникативті құзыреттілік ұғымы – тұлғаның коммуникативті және кәсіби іс-әрекетінің мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыратын және әрекеттесу процесінде өзара түсіністікке қол жеткізетін коммуникативті білім, білік, дағдыларының жиынтығы болып табылады.

Жүргізілген «Қарым-қатынаста өзін-өзі бақылауды бағалау» әдістемесінің нәтижелерін талдау барысында 23,6% зерттелуші коммуникативті бақылаудың жоғары деңгейін көрсетті. Олар кез келген рөлге оңай ауыса алады және барлық жағдайдағы өзгерістерге тез бейімделіп кетеді, басқа адамдардың өзі туралы әсерлерін сезінеді. Қарым-қатынас кезіндегі эмоционалдық көріністердің ұстамсыздығымен сипатталатын, басқалармен санасып отыратын коммуникативті бақылаудың орташа деңгейі студенттердің 45,8%-ында анықталды. Коммуникативті бақылаудың төменгі деңгейі респонденттердің 30,6%-ына тән болды. Олардың жаңа жағдайларға сәйкес коммуникатордың мінез-құлқын өзгерту қабілетсіздігімен анықталған.

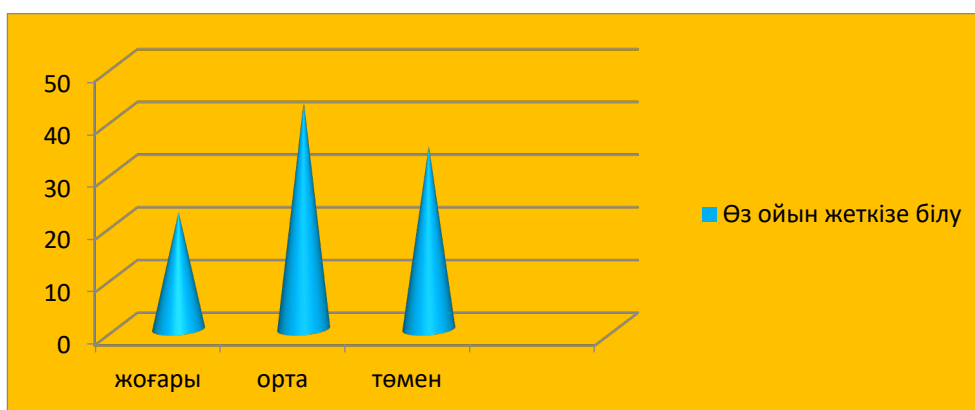
Сурет 1. - «Қарым-қатынаста өзін-өзі бақылауды бағалау» диагностикалық зерттеу әдісінің нәтижесі

«**Тыңдау қабілеті**» тестінің (Черезова И. О) нәтижелерін талдау көрсеткендей, бұл дағдының жоғары даму деңгейі 31,9% студентте анықталды. Олар әңгімелесушіге әрдайым сөйлеуге мүмкіндік береді, әңгіменің негізгі фактілеріне назар аударады және сөздерін бөлу әдеттері жоқ. Орташа деңгейдегі тыңдау қабілеті, әңгімелесушіге толық сөйлеуге мүмкіндік бермейді және әңгіменің астарлы мағынасына мән бермейтін 51,4% респондентте анықталды. Ал 16,7% студентте тыңдау дағдыларының төмен деңгейі байқалды, олар әңгімелесушінің сөзін бөлуге бейім, қарама-қарсы айтылған пікірлерге ашуланады және өз ойлары мен көзқарастарын күштеп таңытуға тырысады.

Сурет 2. «Тыңдау қабілеті» тестінің нәтижесі

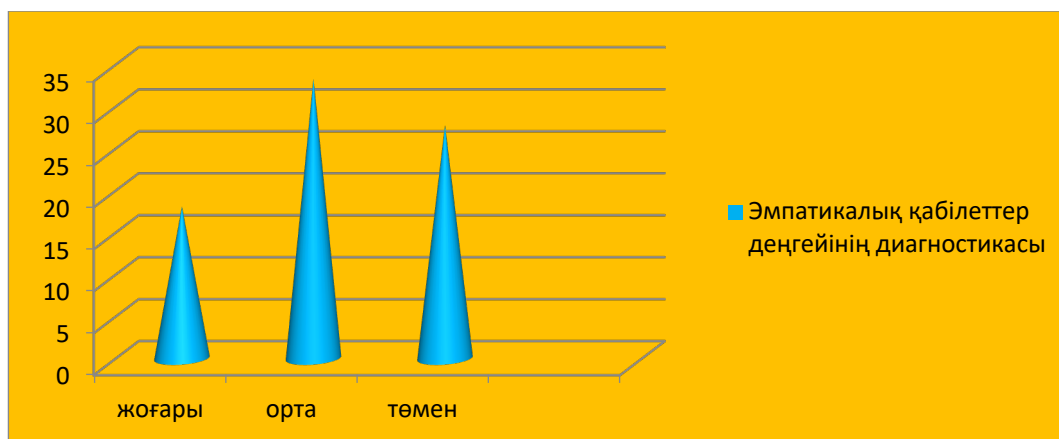
«**Өз ойын жеткізе білу**» (Черезова И. О) тестінің нәтижелерін бағалау барысында 22,2% студентте дағдының төмен деңгейі анықталды. Бұл олардың өз пікірін білдіру, қорытынды жасау және негізгі ойларды бөліп көрсету қабілетінің жеткіліксіз екенін көрсетеді. 43,1% студентте ойды жеткізу дағдысының орташа деңгейі байқалды, бұл олардың өз пікірін білдіре алуымен және мазмұнды сұрақтар қоя білуімен сипатталады. Ал 34,7% студентте ойды толық және нақты жеткізу, өз көзқарасын еркін білдіру қабілетінің жоғары деңгейі анықталды.

Сурет 3. Өз ойын жеткізе білу» тестінің нәтижесі

«Эмпатикалық қабілеттер деңгейінің диагностикасы» (Стеценко Н.М.) бойынша студенттердің 18,1%-ында эмпатияның жоғары деңгейі анықталғанын көрсетті. Эмпатиялық қабілеттің орташа даму деңгейі 33,3% студентте байқалды. 27,8% респондентке эмпатиялық қабілеттің орташадан төмен деңгейі тән болды. Ал 20,8% зерттелушіде эмпатиялық қабілеттің өте төмен деңгейі анықталды

Осылайша, эмпатиялық қабілеттердің даму деңгейін көрсететін алынған нәтижелерді қорыту болашақ психологтардың айналасындағы адамдарға жанашырлық таныту қабілетінің жеткіліксіз екенін көрсетеді, бұл өз кезегінде әңгімелесушілермен өзара түсіністікте әртүрлі қиындықтар туғызады. Бұл факт студенттердің эмпатиялық қабілеттерін одан әрі дамыту және түзетудің қажеттілігін айқындайды, өйткені бұл қасиеттер кәсіби психологтар үшін ең маңызды сапалардың бірі болып табылады.

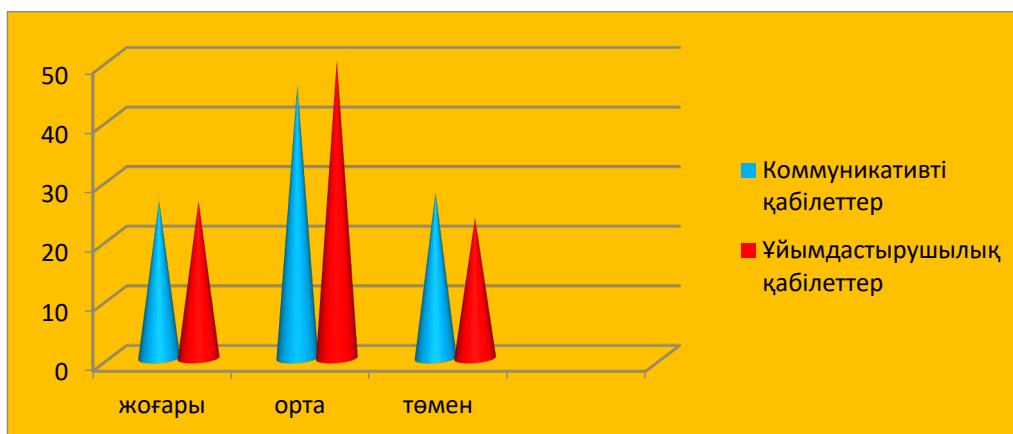
Сурет 4. - Эмпатикалық қабілеттер деңгейі диагностикасының нәтижесі

«Коммуникативті және ұйымдастырушылық қабілеттерді зерттеу» (Кокун, 2012) әдісі бойынша коммуникативті және ұйымдастырушылық дағдыларды дамыту диагностикасының нәтижелерін талдай келе, болашақ психологтарда жоғарыда аталған компоненттердің келесі даму ерекшеліктерін анықтадық.

Осылайша, бейтаныс адамдармен жеңіл қарым-қатынас орнатумен, өз пікірін қорғауға бейімділігімен, кез келген бейтаныс компанияны жандандыра білуімен сипатталатын жоғары деңгейдегі коммуникативті дағдылар 26,4% көрсетті. Басқалармен жаңа байланыс орнатуға және таныстар шеңберін кеңейтуге ұмтылумен анықталатын коммуникативті дағдылардың орташа даму деңгейі психология студенттерінің 45,8%-ына тән болды. Студенттердің 27,8%-ы қарым-қатынас орнатуға деген ұмтылысының жоқтығымен, әлеуметтік оқшаулануымен, бейтаныс

жағдайға нашар бағдарлануымен анықталатын коммуникативті қабілеттердің төмен даму деңгейлері анықталды.

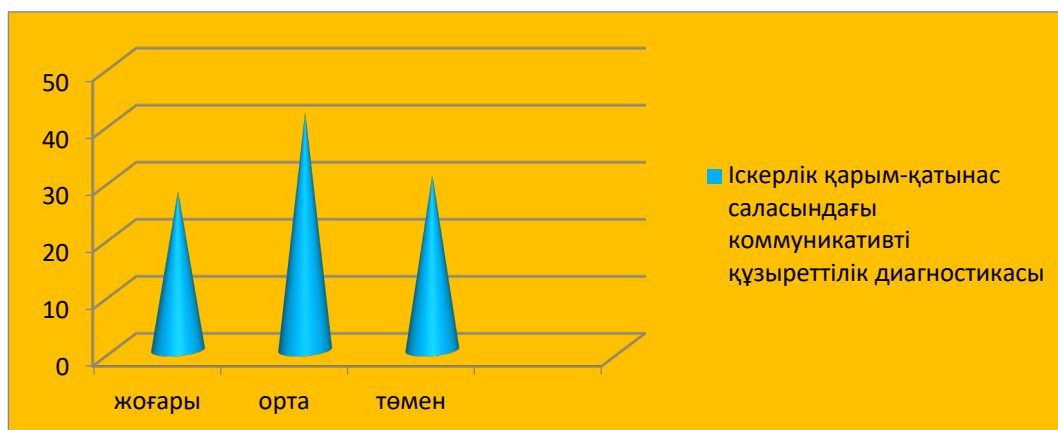
Ұйымдастырушылық дағдылардың жоғары деңгей қоғамдық іс-шараларды ұйымдастыру қабілеті мен оған белсенді қатысуға деген ұмтылысы, зерттелушілердің 26,4% -ында анықталды. Қажет болған жағдайда әртүрлі іс-шараларды ұйымдастыру және қатысу қабілетінен көрінетін ұйымдастырушылық қабілеттіліктің орташа деңгейі респонденттердің 50,0%-ында анықталды. Төмен деңгейлер, түрлі іс-шараларды ұйымдастыруға және қатысуға деген жеке бастаманың болмауы, 23,6% студенттерде анықталды.

Сурет 4. «Коммуникативті және ұйымдастырушылық қабілеттерді зерттеу» әдісінің нәтижесі

«Іскерлік қарым-қатынас саласындағы коммуникативті құзыреттілік диагностикасы» (Стеценко Н. М) әдісін қолдана отырып, біз болашақ психологтардың коммуникативті құзыреттілігінің жалпы даму деңгейі туралы деректер алдық.

Респонденттер арасында коммуникативтік құзыреттіліктің жоғары деңгейі 27,8% студентте, орташа деңгейі 41,6% студентте, төмен деңгейге бейім 30,6% студентте анықталды. Коммуникативтік құзыреттіліктің мотивациялық критерийін бағалау іскерлік қарым-қатынас саласындағы өзін-өзі жетілдіру мотивінің даму деңгейі мен осы салаға қызығушылық деңгейінің студенттер арасында біршама айырмашылықтар бар екенін көрсетеді.

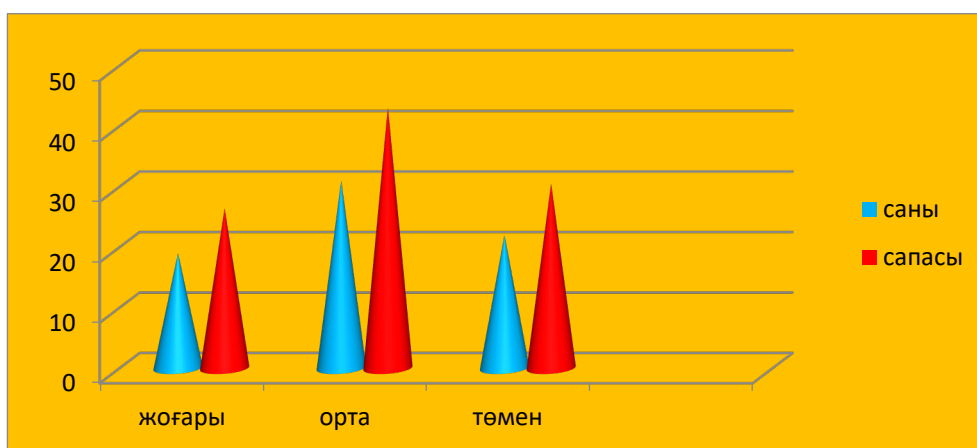
Сурет 5. - «Іскерлік қарым-қатынас саласындағы коммуникативті құзыреттілік диагностикасы» әдісінің нәтижесі

Ұсынылған нәтижелерді қорыта отырып, студенттер арасында жалпы коммуникативтік құзыреттіліктің даму деңгейінің біркелкі еместігін байқауға болады. Біздің пікірімізше, бұл

респонденттердің кәсібін меңгеру сатыларының әртүрлі болуымен және оларда әлі қажетті коммуникативтік тәжірибенің болмауымен байланысты болуы мүмкін. Дегенмен, нәтижелер білім беру процесінде кәсіби коммуникациялық білімдері, дағдылары мен қабілеттерін тиімді игеруді қолдайтын арнайы жағдайлар жасау қажеттілігін көрсетеді. Коммуникативтік құзыреттіліктің негізгі параметрлерін талдай отырып, зерттеуге қатысушы респонденттерді коммуникативтік құзыреттілік деңгейлеріне қарай үш кіші топқа бөлдік (1 кесте).

Кесте 1. Болашақ психологтардың коммуникативтік құзыреттіліктерінің даму деңгейлері (n = 72).

Коммуникативтік құзыреттіліктің жоғары деңгейі	Коммуникативтік құзыреттіліктің орташа деңгейі	Коммуникативтік құзыреттіліктің төменгі деңгейі
19 (26,4%)	31 (43,1%)	22 (30,5%)

Сурет 6. Коммуникативтік құзыреттілігі даму деңгейінің нәтижесі

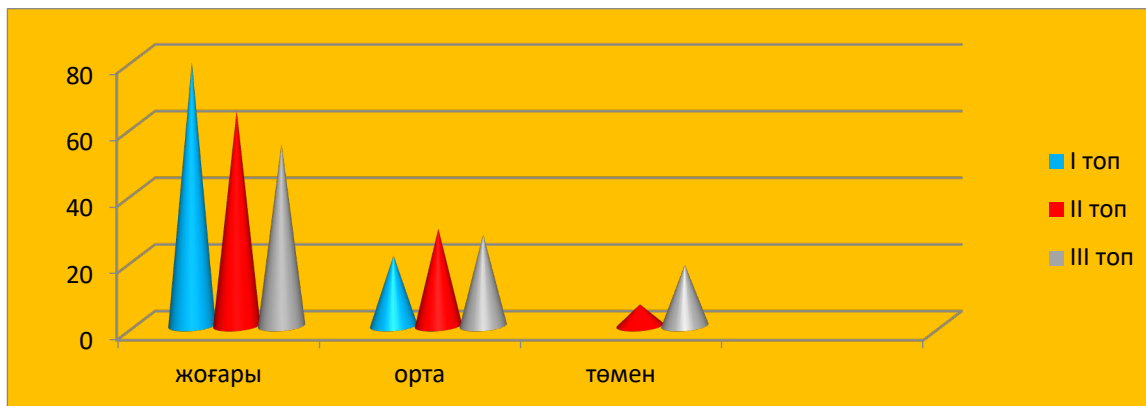
Бірінші топқа коммуникативтік құзыреттіліктің жоғары деңгейін қамтитын 26,4% студенттен тұрды. Бұл субъектілерге ситуациялық қарым-қатынас нормаларын жеткілікті білу, әңгімелесушіге оң көзқарас, жақсы дамыған коммуникация және ұйымдастырушылық қабілеттер, эмпатикалық жауап беру мен сезіну қабілеті, өз ойын дәйекті түрде жеткізу және тыңдау, нәтижеге жету, кәсіби және тұлғааралық әрекеттесу кезіндегі өзара түсіністікке қол жеткізу жатады. Екінші топқа коммуникативтік құзыреттіліктің орташа деңгейі бар, 43,1% респондентті қамтиды. Олар өз ойларын логикалық түрде білдіру қабілетіне ие, бірақ тыңдау қабілеті жеткіліксіз дамыған, сондай-ақ коммуникациядағы өзін-өзі бақылау деңгейі орташа психологтың кәсіби іс-әрекетіндегі эмпатияның маңыздылығы туралы түсінікке ие, бірақ тұлғааралық және кәсіби қарым-қатынаста әрдайым эмпатиямен жауап бере алмайтын студенттер.

Үшінші коммуникативтік құзыреттіліктің төмен деңгейі 30,5% студенттен тұрды. Бұл респонденттерде жеткіліксіз дамыған коммуникациялық дағдылар, адамдармен қарым-қатынас орнатудағы қиындықтар, коммуникациядағы өзін-өзі бақылаудың төмен деңгейі, эмпатия таныту және тыңдау қабілетінің болмауы анықталды.

Зерттеу жұмысымыздың келесі кезеңі коммуникативті құзыреттілігі әртүрлі деңгейдегі студенттердің кәсіби білім алуға деген көзқарасының және кәсіби мотивациясының ерекшеліктерін анықтау болды.

«Сауалнама» әдістемесін (Кокун, 2012) қолдану арқылы біз болашақ психологтардың оқытушылармен және курстастарымен қарым-қатынас ерекшеліктерін анықтадық, бұл олардың интерактивті қабілеттерін көрсетеді. Осылайша, бірінші топтағы студенттердің 79%-ында

жақсы қарым-қатынас қалыптасқан, 21,0%-ында орташа деңгейде. Екінші топшадағы студенттердің арасында қарым-қатынас 64,5%-ында жақсы, орташа- 29,1%-ында, ал 6,4%-ында нашар екені байқалды. Үшінші топшадағы студенттердің 54,5%-ы жақсы қарым-қатынас орнатқан, 27,3%-ы орташа, ал 18,2%-ы нашар болған.

Сурет 7. - Сауалнама нәтижесі

Кәсіби талаптарға толық сәйкестігін топшалардың біріншісі 52,6%, екіншісі 25,8%, үшіншісі 18,2%-ы көрсетті. Болашақ кәсіби маманға қойылатын талаптарға жалпы сәйкестігін бірінші топшадағы студенттердің 31,6%-ы, екінші топшадағы 54,8%-ы, үшінші топшадағы 36,4%-ы көрсетті. Мамандық талаптарының жеткіліксіз сәйкестігі жоғары коммуникативтік құзыреттілігі бар студенттердің 15,8%-ында, орташа деңгейдегі 19,4%-ында және төмен деңгейдегі 45,4%-ында байқалды.

Білімге деген жоғары қызығушылық студенттердің бірінші топшасының 26,3%-ында, екіншісінде 12,9%-ында және үшінші 9,1%-ында анықталды. Жоғарыдан орташа деңгейдегі қызығушылық бірінші топшаның 42,1%-ында, екінші топшаның 29,0%-ында және үшінші топшаның 13,6%-ында байқалды. Оқуға деген қызығушылықтың орташа деңгейі коммуникативтік құзыреттілігі жоғары 31,6%-ына, орташа деңгейі 38,7%-ына және оның деңгейі төмен 36,4%-ына студенттерге тән болды. Төмен қызығушылық деңгейі екінші кіші топшадағы қатысушылардың 19,4% және үшінші кіші топшадағы қатысушылардың 40,9% анықталды.

Болашақ мамандықтың маңызы мен ерекшеліктері туралы жан жақты терең білімінің болуы бірінші топшаның 73,7%-ында, екінші топшаның 64,5%-ында және үшінші топшаның 36,4%-ында анықталды.

Өз мамандығы бойынша жұмыс жасауға дайындығының деңгейі бірінші топшаның 78,9%-ында, екінші топшаның 67,7%-ында және үшінші топшаның 31,8% студенттерінен байқалды.

Қазіргі кәсіби білім мен дағдылар деңгейін бағалау олардың жоғары деңгейі бірінші топшаның 84,2%-ында, екінші топшаның 61,3%-ында және үшінші топшаның 45,4% студенттеріне тән екенін көрсетті.

Таңдалған болашақ мамандығының тартымдылығын анықтайтын негізгі мотивтердің ішінде бірінші топшаның студенттері көбінесе «одан қанағаттану» (42,1%), «өз қабілеттерін жүзеге асыру» (26,3%) және «мансап құруды» (31,6%) көрсетті. Екінші топшаның студенттері «қабілеттерін жүзеге асыру» (25,8%), «беделді жұмысқа орналасу» (38,7%) және «мансап құру» (35,5%) атап өтті. Үшінші топшаның студенттері «беделді жұмысқа орналасу» (27,3%), «көп табыс табуды» (40,9%) және «жұмыста шаршамау» (31,8%) мотивтерін атап өтті.

Сонымен, сауалнама нәтижесін талдай отырып, әртүрлі деңгейдегі коммуникативтік құзыреттілігі бар студенттердің курстастарымен және оқытушыларымен қарым-қатынасында, сондай-ақ олардың болашақ кәсіби қызметке деген көзқарасында айқын айырмашылықтар бар екенін көруге болады.

К.Замфир әдістемесі бойынша (А. Реан модификациясы) (Кокун, 2012) коммуникативтік құзыреттілігі әртүрлі деңгейдегі болашақ психолог-кадрлардың кәсіби қызметінің мотивациясын зерттей келе, біз келесі нәтижелерді анықтадық. Ұсынылған кәсіби қызмет мотивтерінің ішінен коммуникативті құзыреттілік деңгейі жоғары студенттер (І топша) осы қызмет саласында өзін-өзі толық іске асыру мотивін таңдады (52,6%); екінші орында жұмыс процесі мен нәтижесінен қанағат алу мотиві (26,3%); мансаптық өсуге ұмтылу мотиві үшінші орынды (21,1%) иеленді. Коммуникативті құзыреттілік деңгейі орташа студенттер (ІІ топша) «жұмыс процесі мен нәтижесінен қанағат алу» мотивін (41,9%), «қоғамдық беделге және басқалардың құрметіне жету» мотиві (32,3%), «осы қызмет саласында өзін-өзі толық жүзеге асыру» мотиві (25,8%) таңдады.

Үшінші деңгейдегі коммуникативтік құзыреттілік деңгейін көрсеткен зерттелінушілерге келесі мотивтерді таңдау тән болды: «басшылық пен әріптестердің сынынан қашу ниеті» (27,3%), «көп табыс табу» мотиві (40,9%) және «ықтимал қиындықтардан немесе жазадан аулақ болу» мотиві (31,8%).

Кәсіби мотивациялық кешендерді талдау нәтижесінде жоғары коммуникативтік құзыреттілікке ие студенттердің арасында (І топ, $n = 19$) ішкі мотивацияның (ІМ) орташа көрсеткіші 4,2 ұпайды, сыртқы жағымды мотивацияның (СЖМ) орташа көрсеткіші 3,5 ұпайды, ал сыртқы жағымсыз мотивацияның (СЖЗМ) орташа көрсеткіші 2,8 ұпайды құрады.

Жоғары коммуникативтік құзыреттілікке ие студенттердің кәсіби мотивациялық кешені келесідей сипатталуы мүмкін: $ІМ (4,2) > СЖМ (3,5) > СЖЗМ (2,8)$. Ұсынылған құндылықтардың арақатынасы кәсіби мотивацияның құрылымында ішкі мотивация басым болатын оңтайлы мотивациялық кешен бар деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде мұндай студенттер үшін олардың болашақ қызметінің өзіндік құндылығы жоғары әрі маңызды екенін көрсетеді.

Орташа деңгейдегі коммуникативтік құзыреттілікке ие студенттер арасында (ІІ топша, $n = 31$) ішкі мотивацияның (ІМ) орташа көрсеткіші 3,5 ұпайды, сыртқы жағымды мотивацияның (СЖМ) орташа көрсеткіші – 3,1 ұпайды, ал сыртқы жағымсыз мотивацияның (СЖЗМ) орташа көрсеткіші – 2,9 ұпайды құрады.

Коммуникативті құзыреттілік деңгейі орташа студенттердің кәсіби мотивациялық кешенін келесі түрде көрсетуге болады: $ІМ (3,5) > СЖМ (3,1) > СЖЗМ (2,9)$. Мотивацияның әрбір түрі бойынша ұсынылған көрсеткіштер кәсіби мотивацияның оңтайлы түрі бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Дегенмен, ішкі мотивацияның көріну дәрежесінің көрсеткіші сыртқы оң мотивация көрсеткішінен әлдеқайда жоғары емес екенін атап өткен жөн, бұл мұндай студенттер үшін маңыздылықтың әрекеттің өзінде емес, сонымен қатар алға ұмтылуында екенін көрсетеді. жұмыста және әлеуметтік беделге ие болады.

Коммуникативтік құзыреттіліктің төмен деңгейіне ие студенттердің кәсіби мотивациялық кешені келесі түрде көрініс табады: $СЖМ (3,6) > СЖЗМ (3,3) > ІМ (2,7)$. Кәсіби мотивацияның әрбір түрі бойынша алынған көрсеткіштер оңтайлы емес түрі бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сыртқы жағымсыз мотивацияның басым болуы мұндай студенттер үшін басқалардың сынынан және әртүрлі жағымсыз пікірлерінен аулақ болу, сондай-ақ ықтимал жазалардан немесе қиыншылықтардан аулақ болуға назар аудару маңызды екенін көрсетеді. Коммуникативтік құзыреттіліктің жоғары мәндері сыртқы жағымды мотивация бойынша да байқалады, бұл әлеуметтік бедел, мансаптық өсуге ұмтылу мотивтерінің басым екенін көрсетеді (Иванова И. Ф.).

Осылайша, зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе, коммуникативтік құзыреттіліктің жоғары деңгейіне ие студенттер орта және төмен деңгейдегі студенттермен салыстырғанда кәсіби бағыттылығы жоғары екенін атап өтуге болады, бұл олардың кәсіби даму үдерісінің неғұрлым тиімді процесіне ықпал ететіні сөзсіз.

Қорытынды.

1. Коммуникативтік құзыреттілік – бұл болашақ психологтың күрделі интегралды жеке қасиеті, ол студенттің кәсіби міндеттерге және таңдалған мамандыққа, өзіне және айнала-

сындағы адамдарға деген көзқарасын көрсетеді. Кәсіби даярлық кезеңінде болашақ психологтардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту тек қажетті коммуникативтік білім, білік және дағдылар жиынтығын меңгеруді ғана емес, сонымен қатар оларды кәсіби міндеттерді орындау барысында тиімді және орынды қолдануға дайындығын да қамтиды.

2. Эмпирикалық зерттеу нәтижелері студенттердің жалпы коммуникативтік құзыреттілік деңгейінің жеткіліксіз екенін көрсетеді. Бұл оқыту ұзақтығы, жеке психологиялық ерекшеліктер, жас, неке жағдайы, жалпы және кәсіби коммуникация тәжірибесі сияқты бірқатар факторлармен байланысты болуы мүмкін. Зерттелген студенттер арасындағы коммуникативтік құзыреттіліктің дамуы мен оның құрамдас бөліктерін бағалау нәтижелері болашақ психологтардың коммуникативтік құзыреттілігінің қалыптасу деңгейі мен олардың кәсіби бағыттылығы арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар екенін көрсетеді.

3. Психологтардың кәсіби қызметіндегі коммуникативтің құзыреттіліктің ерекше маңыздылығын атап өте отырып, болашақ мамандарды даярлау барысында осы аспектіні зерттеу мен дамыту мәселесін жалғастыру қажеттілігі жоғары деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зеер Э. Ф. Психология личностно ориентированного профессионального образования / Э. Ф. Зеер ; Урал. гос. проф. - пед. ун-т. - Екатеринбург : Издательство УГППУ, 2000. - 257 б.
2. Пуз И. В., Шевченко О. М. (2018). Значение коммуникативной компетентности у профессионального становления будущих психологов. Психологический журнал, 4 (14), 149-164 б. http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2018_4_12.1
3. Соловьева О. В., Аникеева Ю. В. Коммуникативная компетентность психолога : подходы и концепции. Вектор науки ТГУ 2012 - №1 (8) - 267 -269 б.
4. Пиаже Ж. Избранные психологические труды: Психология интеллекта. Генезис числа у ребёнка. Логика и психология. Москва : Международная педагогическая академия., 1994 - 680 б.
5. Nyzovets. O. A. (2007). Rozvytok komunikatyvnoyi kompetentnosti u protsesi profesiynoyi pidhotovky maybutnikh psykholohiv / Development of communicative competence in the process of professional training of future psychologists / Aktual problems of professional activity of young specialists, 3(5), 355 - 362 б
6. Агафонова, И. Д. Формирование коммуникативной компетенции у менеджеров в дополнительном профессиональном образовании : автореферат диссертации кандидата педагогических наук / Ирина Даниловна Агафонова. Екатеринбург, 2009. 26 б
7. Голуб Л. В. Программно-целевой подход к формированию личности в условиях региональной системы непрерывного профессионального образования / Л. В. Голуб. Текст : непосредственный // Среднее профессиональное образование. 2001. № 4. 38-42 б.
8. Cherezova I.O. Komunikatyvna kompetentnist' yak intehral'na yakist' osobystosti [Communicative competence as an integral personal quality]. Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Science Series, 1(1), 103-107б. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhps_2014
9. Stetsenko N. M. Komunikatyvna kompetentnist' yak skladova profesiynoyi pidhotovky suchasnoho fakhivtsya [Communicative competence as a component of professional training of a modern specialist]. Pedagogical Almanac: collection of scientific papers, 29, 185-191б.
10. Ivanova I. F. Vplyv rivnya rozvytku komunikatyvnykh zdibnostey na formuvannya profesiynoyi spryamovanosti studentiv-psykholohiv [Influence of the development level of communicative abilities on the formation of professional orientation of psychology students]. Collection of scientific papers. Psychological sciences, 2(10), 121-125б.

References:

1. Zeer E. F. Psychology of personality-oriented professional education / E. F. Zeer; Ural. state prof.-ped. univ. - Ekaterinburg: Publishing house of UGPPU, 2000.-257.

2. Puz I. V., Shevchenko O. M. (2018). *The importance of communicative competence in the professional development of future psychologists. Psychological journal*, 4 (14), 149-164 p. http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2018_4_12.1
3. Solovieva O. V., Anikeeva Yu. V. *Communicative competence of a psychologist: approaches and concepts. Vector of science TSU 2012 - №1 (8) -267-269.*
4. Piaget J. *Selected psychological works: Psychology of intelligence. Genesis of number in a child. Logic and psychology.* Moscow: International Pedagogical Academy, 1994-680.
5. Nyzovets. O. A. (2007). *Rozvytok komunikatyvnoyi kompetentnosti u protsesi profesiynoyi pidhotovky maybutnikh psykholohiv / Development of communicative competence in the process of professional training of future psychologists / Aktual problems of professional activity of young specialists*, 3(5), 355-362
6. Agafonova, I. D. *Formation of communicative competence in managers in additional professional education: abstract of the dissertation of the candidate of pedagogical sciences / Irina Danilovna Agafonova. Yekaterinburg, 2009. 26.*
7. Golub L. V. *Program-targeted approach to personality development in the context of the regional system of continuous professional education / L. V. Golub. Text: direct // Secondary vocational education. 2001. No. 4. 38-42.*
8. Cherezova I.O. *Komunikatyvna kompetentnist' yak intehral'na yakist' osobystosti /Communicative competence as an integral personal quality]. Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Science Series, 1(1), 103-107c. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2014*
9. Stetsenko N. M. *Komunikatyvna kompetentnist' yak skladova profesiynoyi pidhotovky suchasnoho fakhivtsya [Communicative competence as a component of professional training of a modern specialist]. Pedagogical Almanac: collection of scientific papers, 29, 185-191.*
10. Ivanova I. F. *Vplyv rivnya rozvytku komunikatyvnykh zdibnostey na formuvannya profesiynoyi spryamovanosti studentiv-psykholohiv [Influence of the development level of communicative abilities on the formation of professional orientation of psychology students]. Collection of scientific papers. Psychological sciences, 2(10), 121-125.*